

»NE SPRAŠUJTE, KAJ VAŠA DEŽELA LAHKO STORI ZA VAS, VPRAŠAJTE, KAJ VI LAHKO STORITE ZANJO«

O muzejih na prostem, ki postajajo utopija državnih uradnikov

Strokovni članek | 1.04

S takšnim navedkom je pred desetletji ameriški predsednik John F. Kennedy nagovoril svoje državljane in jih uspel prepričati, da je za splošno blagostanje pomemben tudi angažma posameznika, družine, podjetja, krajevne skupnosti, policista, učitelja, skratka vseh, ki živijo in delajo v gospodarsko in politično najvplivnejši državi na svetu. Podoben navedek mi je kot nasvet dobrega znanca pred leti zrecital visoki državni uradnik, ki ga je zaskrbelo moje nenehno nerganje »čez državo«, češ da je čas za to ali ono obnovo kulturnega spomenika in še posebej za program »skansen«. ¹ Čez državo od takrat ne nergam več, ker vem, da ni nič kriva, če jo vodijo uspešni ali manj uspešni izvoljeni voditelji in razraščeni birokratski aparat. Le tu in tam se še razjezim na kakšno spregledano malenkost (beri: zavrnitev lastnikove vloge za sofinanciranje obnove kapele ali kozolca) in predvsem na vse bolj razvijajočo se »plastno teorijo«² delitve finančnih sredstev za obnovo »objektov nepremične kulturne dediščine«, ³ kar očitno postaja model birokratske misli na Slovenskem.

Vendar pa Slovenci ne bi bili ljudstvo, če ne bi bili dokazano genetsko-gensko ubogljivi, zato številni posamezniki ravnajo v pomenu navedka v naslovu, in tudi sami, brez državne ali evropske pomoči, obnavljajo nepremične kulturne spomenike. Nekateri so šli še korak dlje in nepremične spomenike tudi premikajo ter ravnajo v maniri, ki so se je naučili med potepanjem po širnem svetu, ob ogledih mnogih vsebinsko raznovrstnih »skansnov« in med obiski podobnih muzejev s »premaknjenimi spomeniki« v Rogatcu, pri pleterski kartuziji in drugih podobnih, a manjših muzejskih drobnarijah po Slovenskem.

Ob epohalnem koncu 20. in začetku 21. stoletja so tudi med povsem navadnimi pripadniki slovenske, romske, madžarske in kočevarske etnije na Slovenskem dozorele zamisli o postavitvi lastnih muzejev in še posebej muzejev na prostem. Vse več pa je tudi takšnih državljanov, ki obnavljajo objekte »nepremične kulturne dediščine« z namenom, da v njih uredijo gostilne in bifeje, občasna bivališča za avanturistične turiste ali pa jih preuredijo v delavnice in trgovska zastopstva domačih in tujih firm, kar se še posebej rado pripeti kozolcem.

Kratek razgled po ljubiteljski muzejski dejavnosti nas prepriča, da so ljudje dobesedno nagonsko sprejeli omenjeni nasvet visokega uradnika, ki ga je sicer izrekel le meni. Očitno pa je želja po

lastnem muzeju, izgradnji muzeja na prostem, varovanju naravne in kulturne dediščine pri večini slovenskih državljanov tako prvinska, da bi morebitno oblikovanje javne strategije varstva dediščine pripeljalo do množičnega ohranjanja materialnih prič preteklosti in bi se lahko delo državnih uradnikov končalo, saj ne bi imeli več koga vleči za nos in ljudi evforično prepričevati o pomenu ohranjanja naše materialne kulture in seveda predvsem naših »živih mojstrovina«, kot so se o pojavih nesovne kulturne dediščine izrazili avtorji zadnjega, leta 2008 sprejetega Zakona o varstvu kulturne dediščine. Torej vsa sreča, da imamo poleg prijazne šole menda tudi prijazne identitetne arhitekture še prijazno in ponižno ljudstvo, ki dela samo in se ravna v skladu z naslovom pričujočega sestavka. V nadaljevanju nekaj primerov:

V Filovcih v Prekmurju je lončar Bojnc ob svojem domu postavil dve leseni »cimprači«, ometani z ilovico in prekriti s slamo, na ogled pa ponuja še staro kopasto peč za žganje lončenine, žganjarno in seveda svojo lončarsko delavnico. Leta 2008 mu je Slovensko etnološko društvo podelilo Murkovo listino in ga vsaj moralno podprlo v prizadevanjih za spopade z lokalno in državno birokratsko oligarhijo.

V romskem naselju Kamenci v Črenšovcih v Prekmurju so si romski poglavar Ludvik Levačič in pripadniki ciganske skupnosti uredili zgleden muzej na prostem z značilno hišo, polno raznolikega stenskega okrasja, pohištva in naprav, in z leseno skeletno stavbo s pletenimi in z ilovico ometanimi stenami, v kakršnih so se rojevale generacije Ciganov po dobršnem delu njihovega evropskega poselitvenega prostora. Poglavar Ludvik, ki vselej hoče biti Cigan in ne Rom, kar je po njegovem novodobna izmišljotina, se z radostjo spominja popotovanj svoje družine po vsej nekdanji »Jugi«, ko so v takšnih in podobnih bajtah še preživljali dneve svobodnega ciganskega življenja »tam doli v Makedoniji, Srbiji« in povsod, kjer so jih »civilni« sprejemali medse. In prav ta opletana bajta je izvrsten spomenik tisočletni kulturi stavbarstva, ko so si naši in ciganski predniki gradili domove in gospodarska poslopja le s tesanim lesom, z vejnim opletom in ilovico. Nekaj podobnega danes še najdemo na Tolminskem in Kobariškem pri kozolcih, a to je že druga, čeprav z genetsko-strukturalnega vidika vendarle zelo podobna zgodba.

Tudi ljubiteljski muzealec in konservator Jože Kaker si v hriboviti Podveži že desetletje in pol gradi muzej na prostem, ki že prerašča v manjši zaselek. Tam že stojijo stanovanjska hiša s črno kuhinjo, dve kašči, stara oglarska koča, ob breg prislonjeno lastnikovo občasno bivališče, kapela, manjše gospodarsko poslopje, z odpornim starim drevjem zasajen sadovnjak z leseno ograjo in še vrsta drugih zanimivosti. Jože Kaker je navdušen zbiralec starin, ki jih Savinjšani mečejo na odpad ali razžagajo za drva, on pa jih skrbno varuje, obnavlja in vgrajuje v svoj muzej. Zgleden primer dobre varstvene prakse in izpolnitve pripo-

1 Tako so ob koncu 90. let 20. stoletja na Ministrstvu za kulturo poimenovali finančno postavko za financiranje muzejev na prostem.

2 Izraz sem si sposodil iz nedavne preteklosti, ko se je še govorilo o visoki, srednji in nizki kulturni plasti; slednja bi naj obravnavala predvsem ljudske kulturne pojave.

3 Izraz sem si sposodil iz množice besedil, ki natančno opredeljujejo predmet dela in dejavnost Zavoda za varstvo kulturne dediščine RS oziroma po domače – spomeniškega varstva.

* Izr. prof. dr. Vito Hazler, univ. dipl. etnol. in umetn. zgod., izredni profesor na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 1000 Ljubljana, Zavetiška 5, E-naslov: vito.hazler@gmail.com

Hiša iz stojk, vej, ilovice in slame je dediščina več kot 3000 let stare gradbene tradicije.

Foto: Vito Hazler, Črenšovci-Kamenci, ciganska vas, 10. 10. 2009

Zasebnik si je v dobrih dveh letih zgradil obsežen muzej na prostem.

Foto: Vito Hazler, Slatina 22 pri Šmartnem ob Paki, 19. 6. 2007

ročila iz naslova, vreden ogleda.

Da ljubiteljska kultura ne pozna meja, je dokazal tudi ugledni slovenski poslovnež iz okolice Šmartnega ob Paki, ki si je na opuščeni domačiji v Slavini zgradil kar razsežen eko-muzej na prostem s stanovanjsko hišo, kaščo, kozolcem, z lopo za žganjekuho, *lustužem* (vrtno lopo), gospodarskim poslopjem, s čebelnjakom in z naravnim ribnikom. Muzej načrtuje delno oživiti kot aktivno kmetijo za rejo konj in sprejemanje prijateljev ter poslovnih partnerjev. Večino stavb je odkupil in prenesel na novo lokacijo, razen dveh je vse prekril s slamo, hišo s črno kuhinjo pa je znotraj z ilovico ometal priznani mojster iz Prekmurja, ki se je te obrti izučil v Avstriji.⁴

Ljubiteljsko muzejstvo je doma tudi v čebelarški družini Tigelj v Krapjah pri Veržeju, kjer je gospodar s svojega nekdanjega doma pripeljal lesen osmerostrani čebelnjak za 25 panjev, izdelanih po sistemu Naiser (Čebelarški muzej 2009). Čebelnjak je neobičajen po zasnovi in velikosti, družina pa poleg ogleda zanimive čebelarške zbirke ponuja še čebelje proizvode.

Tudi turistična kmetija Pr' Krač v Dolskem je znana po ohranjanju stavbne dediščine in predmetov, ki so del družinske dediščine, in predmetov, ki jih je gospodar zbral po okoliških krajih. Leta 2009 so v sodelovanju s Centrom za razvoj Litija – Srce Slovenije in z Oddelkom za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani popisali in po tematskih sklopih razvrstili muzejske predmete in za večje kmetijske stroje in naprave postavili lopo. Zbirka s petimi tematskimi sklopi dopolnjuje turistično dejavnost kmetije, zgledni katalogi pa obiskovalce nazorno poučijo o razstavljenih predmetih.

Z ljubiteljskim konservatorstvom in muzealstvom se ukvarja vse več društev, še posebno turističnih. Člani znanje pridobivajo na seminarjih, ki jih za ljubitelje pripravljajo posamezni muzeji (tudi Slovenski etnografski muzej) in stanovska društva, nato pa s pomočjo svoje občine pridobijo eno ali dve stavbi za hrambo zbranih starin in svoje društveno življenje. Turistično društvo Horjul je na primer v nekdanjem mežnarijskem skednju pri Sv.

Urhu v Zaklancu uredilo muzejsko zbirko. Podobno so se odločili v Turističnem društvu Podgura, kjer so v bližini Penziona Erazem pri Predjamskem gradu postavili velik dvojni kozolec – toplar in ga napolnili s starimi predmeti za vsakdanjo rabo. Danes pod kozolcem redno pripravljajo različne družabne prireditve, med drugim je maja 2008 tam prepeval 40-članski Mešani pevski zbor iz Maebashija na Japonskem.

Smisel za ohranjanje dediščine ima tudi vse več slovenskih občin. V šestih občinah Spodnje Savinjske doline so se odločili za postavitev Eko-muzeja hmeljarstva in pivovarstva Slovenije s sedežem v Žalcu, ki bo imel v vsaki od občin najmanj eno enoto, kjer bodo prikazovali sodobne in nekdanje sestavine hmeljarske dejavnosti in s tem povezanega življenja Spodnjesavinčanov. V Braslovčah sta občina in Turistično društvo v ta projekt vključila postavitev kozolca – toplarja s petimi pari oken in ureditev prireditvenega prostora z zasaditvijo manjšega hmeljišča po starem, tj. s »hmelovkami«, drogovi za oporo hmelju med rastjo.

Zajeten klasični muzej na prostem načrtujejo na domačiji in v gostilni Rus v Šentvidu pri Lukovici. Tam se obiskovalci lahko okrepcajo le ob koncu tedna, se poročajo v bleščavi poročni dvorani starodavne gostilne, ogledujejo si lahko pred kratkim odprto muzejsko trgovino, vrsto predmetov in starih traktorjev, v vsakem času pa lahko v vilinskem gaju objemajo drevesa in se navdušujejo nad raznovrstnostjo sadovnjaka. Ob domačiji lastnika načrtujeta postavitev stanovanjske hiše, kajže, gospodarskega poslopja, svinjaka, vrtno ute, kozolca in še česa. Muzej bodo pomagali oblikovati strokovnjaki spomeniškega varstva, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, strokovno osebje Centra za razvoj Litija – Srce Slovenije, Občine Lukovica, učitelji iz bližnje osnovne šole, vzgojiteljice iz vrtca in še nekateri drugi domačini.

Vse navedeno kaže na veliko pripravljenost državljanov Slovenije za varovanje in ohranjanje svoje kulturne dediščine. Med najaktivnejšimi sodelavci so pri večini omenjenih nalog etnologi, ki med vsemi varstvenimi strokovnjaki najbolj poudarjajo delo s terenom, in podobno kot je pred petinpetdesetimi leti Boris Orel (Orel 1954) videl v muzejih na prostem eno izmed oblik varstva kulturne dediščine, tako tudi oni prepoznajo svoje delo na tem področju.

⁴ Vse kaže, da nas tudi na t. i. sonaravni gradbeniški dejavnosti kot ponavadi preHITEVAJO severni sosede.

Izvrsten primer, kako ljudje sami postavljajo muzeje na prostem.
Foto: Vito Hazler, Filovci, muzej na prostem Bojnec, 10. 10. 2009

Delo enega konservatorja – etnologa in 30. članov Društva je bilo podlaga za današnji razvoj in prepoznavanje trga Rogatec doma in po svetu.
Foto: Vito Hazler, Muzej na prostem Rogatec, 3. 10. 2009

V takšno izrazito javno terensko delo je etnologe prisililo tudi dejstvo, da je obseg državnega in občinskega financiranja obnov t. i. etnoloških spomenikov v zadnjih letih zdrsnil na minimum. V skupnem seštevku pridobljenih sredstev se znesek le stežka primerja z enim samim gigantskim porabnikom proračunskih sredstev, na primer s Kostanjevico na Krki, kjer že desetletja brez večjih težav pridobivajo denar za vse mogoče dejavnosti, tudi za zahtevno sanacijo lesenih »plastik«, ki jih lepo in slabo vreme neusmiljeno razkrajata. Lesene umetnine seveda ne sodijo na travnik – to je norost, ki si je v zgodovini niso privoščili niti najbolj razuzdani samodržci. Ti so postavljali le bronaste in kamnite spomenike, nikakor pa ne lesenih, saj bi se njihova veličina v lesu prehitro sesula v prah. A v Kostanjevici mislijo drugače in neusmiljeno trošijo naš denar! Torej si navedek iz naslova pričujočega članka le razlaga vsak po svoje.

Vse kaže, da so muzeji na prostem na Slovenskem del zamujene priložnosti, ki je v lokalnih okvirih povsem solidno vzcvetela v povojnem socialističnem obdobju, v času samostojne in demokratične Slovenije pa ta zgodba vse bolj prehaja v roke ljubiteljev. Zato nas ne preseneča skrajno ljubiteljski pogled in omejeno obzorje »strokovnega osebja«, ki upravlja obstoječe muzeje na prostem, saj nikakor ne uspejo preseči svojih romantično-nostalglično naravnanih programov. V Rogatecu na primer je do leta 1998 tamkajšnji Muzej na prostem⁵ vodilo Društvo za ureditev muzeja na prostem Rogatec s približno 30 člani. Z njimi je sodeloval le poklicni konservator in v slabih dveh desetletjih so uspeli zgraditi muzej, ki danes skupaj z zavodom menda zaposluje šest ljudi. To je zelo dobra »ureditvena dediščina« omenjenega društva in njegovega jasnovidnega predsednika Žerdonerja, ki mu Občina Rogatec ni bila sposobna reči niti »hvala«. Da pa se tamkajšnje »strokovno osebje« vendarle zaveda pomena Muzeja na prostem Rogatec tudi za širši kulturni prostor, je razvidno iz

izjave ene od zaposlenih, etnologinje in kulturne antropologinje, ki je za film z naslovom *Večni krog devetih trgov med Bočem in Bohorjem* prispevala približno naslednjo izjavo (po spominu): »Ljudje Rogatec poznajo po muzeju!« Če povzamem, Rogatec torej ljudje ne poznajo po trgovskem centru, ki je staro trško jedro osiromašil trgovin in drugih za tržane pomembnih ustanov, niti ne po bleščavem gradu Strmol, ampak po Muzeju na prostem Rogatec, ki so ga ustvarili ljubitelji – domačini!

Muzejev na prostem danes ne gradimo več s sredstvi, ki bi jih morda priskrbeli državni uradniki. Danes to počnejo številni posamezniki, društva in podjetniki. Tako je tudi prav, ker je ta dejavnost res utopična za državni uradniški aparat, ki ne zmora izdelati niti poštene strategije varstva niti ne prisili strokovnega osebja, da bi si izoblikovalo strategijo dela, kaj mora v smislu geneze in strukture stavbne dediščine varovati, kako in kje jo mora varovati ter kje in kako mora predvsem nadzorovati in svetovati ljudem.

Viri in literatura

Čebelarški muzej: <http://www.cebelski-muzej.si/>, 8. 11. 2009.

HAZLER, Vito: Muzeji na prostem – priložnost ali utopija. *Spomeniškovarstveni razgledi* 10, 2005, 36–37.

HOHNJEC, Tanja: Govorica muzejev na prostem na Slovenskem. *Spomeniškovarstveni razgledi* 9, 2005, 16–17.

Kennedy: http://sl.wikiquote.org/wiki/John_F._Kennedy, 8. 11. 2009.

Muzeji na prostem – na stičišču novih možnosti kulturne dediščine. Posvet Slovenskega konservatorskega društva. Sklepi. *Spomeniškovarstveni razgledi* 9, 2005, 18.

NOVAK, Vilko: Mednarodni etnološki kongres v Stockholmu. *Slovenski etnograf* 5, 1952, 1–2.

NOVAK, Vilko: Ljudsko stavbarstvo v naši etnografiji. *Slovenski etnograf* 5, 1952, 14–17.

OREL, Boris: Problematika varstva etnografskih spomenikov v Sloveniji. *Slovenski etnograf* 6–7, 1954, 11–34.

ROŽENBERGAR ŠEGA, Tanja (ur.): Muzejska poletna delavnica Rogatec 93. Celje in Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine in ZOTKS, Gibanje Znanost mladini, 1993.

5 Najprej se je imenoval Spominski muzej Rogatec, ker so člani ime muzeja iz praktičnih razlogov (denar) povezovali s takrat priljubljenim zasajanjem 88 dreves za maršala Tita. Pozneje so ga preimenovali v Muzej na prostem Rogatec. Ime je spremenilo tudi društvo: najprej v Društvo za ureditev spominskega muzeja Rogatec, nato v Društvo za ureditev muzeja na prostem Rogatec.